
Slovenščina kot neposlednji jezik: revitalizacija pojma 'J2'*

Velemir Gjurin

Cobiss: 1.03

Drugi jezik je govorcu ali tuj jezik, ki ga nekaj že zna, ali, manj tipično, prvi jezik, ki ga nekaj še zna, ko se je z vsaj delom vsakdanjega okolja primoran sporazumevati v njem.

Ključne besede: večjezičnost, definicija drugega jezika, jezikovno priučevanje šoloobveznih priseljencev, gojenje domicilnega jezika, slovenščina kot drugi jezik, jezikovna politika v Sloveniji

Slovenian as a non-last language: the 'L2' concept revisited

One's second language is either a foreign language one has some fluency in or, less typically, one's first language affected by attrition, when one cannot but use it as a daily means of exchange with parts of one's environment.

Keywords: plurilingualism, second language definition, L2 acquisition in migrant education, national language maintenance, Slovene as a second language, language policy in Slovenia, language politics in Slovenia

SLOVENŠČINA KOT PRVI JEZIK – slovenščina kot jezik tistih, ki so jo v destinstvu v procesih primarne socializacije usvojili spontano (»naravno«, tako rekoč nezavedno in nehote) in ostali njeni nosilci, tako da se po njih kot jezikovni skupnosti lahko kot vrsta kulturne dediščine prenaša v nove generacije, ali ki so se je enako dobro (in ponotranjeno) naučili pozneje in po drugačni poti. Ob ustreznih okoliščinah je ljudem mogoče postati imetnik po več prvih jezikov ali katerega izmed njih, tudi tistega, ki je bil sprva edini prvi, pozabiti. Tipični glavni učitelj prvega jezika (J1) je otroku družinsko-rodbinski krog, od tod starejši blizupomenki izraza J1, *materinščina* in *materni jezik* (v nasprotju z *materin jezik*, ki je J2 določene matere ali povprečka neke množice mater, in z *materinski jezik*, ki je način rabe jezika,

* Junija 2010 sem bil kot vodja Sektorja za slovenski jezik pri Ministrstvu za kulturo RS povabljen k sooblikovanju razlag – podobne naj bi bile leksikonskim geslom – za dobrega pol ducata izrazov, ki jih je želela poenotiti pri Ministrstvu za šolstvo in šport RS delujoča Delovna skupina za področje integracije migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v RS. Tu sta, nespremenjena, objavljena opisa, kakršna sem v DSIM prispeval, ko sem bil februarja 2011 zaprosen za lastno pisno zasnovo očitno najteže uskladjivega gesla: tistega z definicijo slovenščine kot drugega jezika. Angleški povzetek je ubeseden za to objavo in tako, da opisa dodatno osvetljuje.

kakršen se pripisuje materam). Čeprav človekova materinščina ni nujno jezik njegove biološke matere, in celo lahko ni jezik nikakršne njegove matere, je namesto o materinščinah pravega večjezičnika z nekaterih vidikov pripravneje govoriti o njegovih J1, od katerih nemara sam šteje za materinščino le enega, nemalokrat tistega, ki je kronološko prvi J1. Pravi dvo- in večjezičniki se svojih dveh ali več J1 mnogi naučijo spontano (»iz življenja«) v predpubertetnem otroštvu (detinstvu – en J1 npr. poberejo doma, drugega na ulici); bolj redki, dasi spet ne ravno bele vrane, si zmorejo nov J1 usvojiti starejši, ko večina ljudi tolikšnega ponotranjenja ni več zmožna (pač pa je zmožna priučitve, tudi visoko kakovostne, tujemu ali drugemu jeziku). Enojezičnikov J1 je v prototipskem zgledu njegov edini jezik, toda enojezični so tudi ljudje, ki se le nekaj malega naučijo kakega tujega jezika. Od tod dalje (J1+TJ, tj. obvladanje svojega jezika plus nezanemarljivo znanje kakega tujega jezika) do prave dvojezičnosti (dva J1) se razprostira neznanska paleta konkretnih pojavnih oblik delne (tj. neprave) dvojezičnosti, med katerimi znaten delež zavzema notranje heterogeni tip J1+J2 (več gl. v geslu *slovenščina kot drugi jezik*).

SLOVENŠČINA KOT DRUGI JEZIK – slovenščina, kakor obstaja in se razumeva (dojema, proučuje, poučuje ...) v razmerju do tistih njenih govorcev, katerim ni (vštevši pomenski možnosti 'ni več' in 'še ni') prvi jezik, a jim je v vsakdanjem življenju zavoljo rednega stika s slovensko govorečim okoljem neizogibno sredstvo za sporazumevanje. Tipično je okolje fizično neposredno in večinsko govori slovenščino kot prvi jezik (J1); to dobro ponazarja primer priseljence za stalno v Slovenijo, čigar prvega jezika ne zna v Sloveniji razen njega nihče. Primer z drugačne skrajnosti je redno sporazumevanje na daljavo med neslovenskima, a svoječasno v Sloveniji bivajočima družinama različnih prvih jezikov, ki zdaj živita ena sredi Južne Amerike, druga sredi Azije, in ki je slovenščina vsem njunim članom J2, a hkrati najpripravnejši skupni jezik (*lingua franca*). Podobno široko je treba razumeti preostale sestavine definicije, vštevši zgolj implicirane, kakršna je vzrok neizogibnosti. Za Egipčana z zasebno zobozdravniško ambulanto v Ljubljani vsakdanje življenje zaobjema zakonsko predpisano občevanje v slovenščini s slovenskimi pacienti, in tak primer ima s primeri v Slovenijo priseljenih šoloobveznikov skupnega več kakor s primerom slovenskega izseljenca v Avstralijo, ki mu je slovenščina, v detinstvu njegov materni, prvi in edini jezik, s časom atrofirala v drugi jezik, neizogibnost njegove rabe slovenščine v vsakdanjem življenju pa je omejena na nravno in čustveno nujno pogovarjanja z onemoglim očetom v domači negi, govorečim v senilni starosti (spet) samo slovensko. Kar bistveno določa J2 nasproti J1, ni naposled niti njegova kronološka drugotnost, temveč objektivna in/ali subjektivna rangiranost J2 na mesto pod J1 zaradi manj suverenega obvladovanja J2 (»in/ali« zato, ker je včasih subjektivna zaznava ali hotenje v navzkrižju z objektivno dejstvenostjo, npr. ko izseljenec šteje svoj materni jezik za svoj prvi jezik, daravno ga komaj še lomi, ali pa ko upravna birokracija socioinženirsko vpisuje potujčevanemu prebivalstvu v dokumente njegov J2 kot J1). Pravni položaj J1 in J2 prispeva h kompleksnosti konkretnega primera, ni pa bistven za definicijo J2, in slovenščina kot J2 v dvojezičnih občinah Istre in Prekmurja je zgolj specifična oblika širšega pojava. Vpričo pravne reguliranosti sta v teh občinah tako avtohtoni manjšinec kakor pripadnik

slovenske večine še teže sploh lahko brez J2 (tj. slednji brez znanja madžarščine oz. italijanščine, prvi pa brez znanja slovenščine). Priseljenec lahko shaja brez jezika okolja – torej brez J2, zgolj s svojim(i) J1 in morebitnim(i) J2, prinesenim(i) iz prejšnjih okolj – v dveh dokaj različnih primerih. Prvi je družbena anomalija, da priseljenec živi v getu (in getoiziran tudi dela), pri čemer je manj uzaveščena varianta getoiziranosti bivalna, delovna, družabna in sploh vsakršna jezikovnoobčevalna vključenost zgolj v vladajoči sloj z nedomicilnim, a dominantnim jezikom (ponazarjalno čist primer: pripadnik kolonizatorske uprave na podjarmljenem drugojezičnem ozemlju, če mu komunikacija z domačim prebivalstvom ni potrebna ali jo lahko opravi v svojem jeziku, po potrebi s pribočnim prevajalcem). Drugi je družbotvorno idealen, ko namreč priseljenec jezik priseliščnega okolja bodisi usvoji po spontani naravni poti v detinstvu ali pa se mu do kakovosti, značilne za odrojstvene govorce, priuči pozneje, tako da postane pravi dvojezičnik, tj. govorec dveh J1 (materni jezik mu je tedaj lahko kot kronološko in identitetno prvi »prvi prvi jezik«). Obe ti obliki brezdrugojezičnosti sta obilo izpričani v slovenski zgodovini in sedanosti, še bolj pa so izpričane njune posamezne značilnosti kot sestavinski transfer v sicer bolj zamotane sociolingvistične situacije. Te so recimo lahko preoblike „getovske brezdrugojezičnosti“, ki jih zaznamuje dvoje vektorjev, namreč da je konkretni priseljski J1 slovenščini dominanten in zato dosti Slovincem J2 (npr. v preteklosti nemščina, danes angleščina, prim. tudi italijanske priseljence v zaledje slovensko-italijansko dvojezičnih občin) ali da je priseljski J1 slovenščini najbližje soroden in s tem do določene stopnje razumljivosti podoben (v primeru priseljenecv s t. i. srbohrvaškega makrojezičnega ozemlja sta za nameček vektorja kumulativna); ob navzočnosti enega ali obeh teh vektorjev se utegne priseljenec zadovoljiti z zasilnim razumevanjem na podlagi jezikovne blizkosti ali s tem, da izsili jezikovni preklap pri slovensko govorečih, ti pa utegnejo preklapiti tudi mimo priseljenčeve želje in celo kontra njej (zabaven pojav so prevajalsko uslužni nepozvani vtikljivci v pogovor). Vse to in še marsikaj vpliva na priučevanje slovenščini kot J2 zunaj šole in s tem na njeno vlogo v šolstvu. V eni skrajnosti je slovenščina kot J2 namreč praktično isto kot TJ (tuj jezik). Izraz J2, zaletelo že zgodaj privzet v poučevanje angleščine po vsem svetu (iz bolj ali manj istih angleških učbenikov, uporabljajočih samo angleščino in namenjenih med drugim poučevanju v državah kot Indija in ZDA, kjer je angleščina mnogim domačinom oziroma priseljencem res J2), pravzaprav po svojem nastanku v angleščini ni nič drugega kakor TJ, nato šele so pojem, na katerega naj se izraz J2 natančneje omeji, različne vede, šole in znanstveniki iskali in ga še iščejo; medtem pa je izraz posvojila tudi politika, predvsem kot prvino modnega politično neoporečnega besednjaka, in dobro bi se bilo splošno zavedeti tudi tega, da je izraz J2 danes že krepko v službi preračunljivo ali naivno hotenega delanja angleščine za samoumevni globalizacijski J2 (tudi skozi šolski sistem: v Sloveniji, na primer, je z zakonom o maturi toliko kot odpravljena pravica do visokošolskega izobraževanja slovenskim državljanom, če niso na državnem izpitu izkazali znanja angleščine kot J2). Kljub svojim slabostim je termin *slovenščina kot J2* zlasti glotodidaktično lahko koristen – med drugim ob zavedanju, da niti približno ni vsakemu dejanskemu priseljencu v Slovenijo, še manj vsakemu njegovemu potomcu, njegova slovenščina kot J2 tako oddaljena od slovenščine kot »drugega

(ali tretjega itd.) J1«, da bi bil zanj potreben poseben pouk. V mnogih primerih je namreč pri pouku šoloobveznikov, ki se pravim dvojezičnikom šele približujejo, smiselno upoštevati zgolj isto, kar je treba tudi pri govoricah slovenskih narečij in mestnih govoric: spoštovati njihov identitetno prvi jezik oz. narečje – vštévši strpno razumeti morebitne negativne interference v (knjižno) slovenščino – in ga po možnosti znati ad hoc primerjalno vključevati v poučevanje slovenskega (knjižnega) jezika, seveda ne le pri urah slovenščine, temveč vseh predmetov (strokovno izrazje je zgolj najbolj samorazvidni prispevek k poučevanju slovenščine zunaj predmeta samega).

Slovenian as a non-last language: the ‘L2’ concept revisited*

Summary

‘Second language’ (L2) is a particular language L {say, Slovenian} considered in relation to those of its speakers **(1a)** who did not {e.g. most first-generation (1G) immigrants to Slovenia}, or **(1b)** who did not sufficiently well {e.g. some 2G immigrants to Slovenia}, learn it “unawares” during (the “critical period” in) their infancy and childhood (as the typical L1-speaker does), or **(1c)** who have through language attrition ceased to be its fluent L1-speakers {e.g. a Slovenian who emigrated overseas during pubescence and remigrated to Slovenia as a senior citizen}—the three groups can be thought of as being on their (“interlingual”) way to achieving (1c: recovering) native-like fluency and thereby joining the L1-speakers, possibly carrying over a slight accent, just as some native speakers retain features of their L-dialect {in Slovenia, like *mutatis mutandis* elsewhere, numerous 1G immigrants never come close to near-native-like competence in Slovenian, but there is also a substantial percentage of complete (am)bi- or plurilinguals and -culturals, largely from the ranks of 1.5G, fewer from among those who had to cope with L2 acquisition in adulthood}—**(2)** yet who are somehow (the reasons include attitudinal and emotional urges and are not always extraneous) pressed (not necessarily coerced) into using it as they are regularly in contact with, typically because they live and/or work amidst or with, people (in borderline cases just one person) for whom the L is an L1 or with whom they share it as a lingua franca. Criterion (1) primarily distinguishes ‘L2’ from the ‘L1’ concept, and (2) from ‘FL’ (‘foreign language’). Both criteria, (2) in particular, require many explanatory footnotes (and possibly an occasional arbitrary decision: whereas having to use an FL regularly (namely during lessons) because it is a school subject does not per se [sic] constitute it the learner’s L2, an FL used by an inferior career interpreter at work perhaps does constitute it their L2 inasmuch as they are expected to wield it with an L1-fluency, nor can they avoid using it). For an L actually to be a speaker’s L2, a degree of functional fluency is a prerequisite, or else the L must, at best, be their FL, no matter how hemmed-in by the L the speaker may be at that stage (and if the speaker is an immigrant school-goer, they should be taught it as an FL). Two people who share no L1 may find the L2 they do share their most comfortable lingua franca and hence

be “internally pressured” to use it (sending each other e-mail, for instance) although residing in countries where the L is otherwise nonexistent (when the L happens to be a ‘world language’, then it *is* usually present in the “wider community”, but as long as being the two communicators’ lingua franca does not stop English from simultaneously being their L2 (cf. ESL), the same double character must hold true of a minor language {say, Slovenian}). Such overlappings need to be understood by politicians, civil/public servants, linguists and others who play with the term *L2* as policy and opinion makers. Being ‘not-L1 and not-FL’, the ‘L2’ concept can **NOT** in its manifestations be defined automatically by: **(i)** its being chronologically acquired second (witness Józef Korzeniowski’s perfectly L1 English {a Slovenian parallel: Louis Adamič}); **(ii)** its being subjectively (wishfully, willfully, naïvely, manipulatively ..., whether by the speaker or by someone else) declared L2 (without, or at variance with the findings of, proper case-to-case linguistic testing that includes screening for the speaker’s FLs and L1s {hence the absurdity of the idea that the Slovenian administration should extend its support measures generally across the school-aged population of 3G immigrants}); **(iii)** its having a particular legal status {thus, neither Slovenian nor Hungarian/Italian is automatically an L2 of either majority or minority speakers in the officially bilingual municipalities in Slovenia, no more than any L, e. g. Slovenian in Slovenia, is its native speakers’ L1 purely because it is constitutionally proclaimed official in the country of their domicile—yet such beliefs are maintained by some Slovenian linguists}; **(iv)** its speakers’ linguistically accidental properties, such as citizenship, domicile, (social) standing (including migrancy), ethnic origin ...; **(v)** its also being the L1 of a noticeable number (or any number, zero included) of speakers physically present in the geographic area {there are few native or L1-speakers of English in Slovenia, nonetheless Slovenia is comparable to countries like the Netherlands and Denmark as far as exposure to English outside school and internal functions of English in Slovenia go, making English all but *the* L2 of the country}. Features such as i–v add to the complexity of situations that policy makers want to solve through social engineering; however, they are not distinctive features of L2 as a valid (socio)linguistic concept. {In Slovenia, their misunderstanding has contributed to the costly and counterproductive (but trendily newspeakish) administrative language policies whose single “success” seems to be a statutory, though very likely unconstitutional, inauguration of English “as a global L2”: Slovenian citizens cannot enroll at a Slovenian university unless they have passed a state-controlled but untested test in a foreign language, while the entire system of education is geared so that the foreign language chosen by the examinees is almost exclusively English and so as to further anglicize tertiary education.}